

Vidas
Ejemplares

D'un episodi clandestí de Jaume Villanueva i del primer projecte editorial de Mariano de Cabrerizo

Per Romà Seguí

1 Introducció

A començaments del segle XIX, Alexandre de Laborde hi escriu, tot referint-se al País Valencià: "Malgrat la riquesa del regne, aquesta població no es pot alimentar sense l'ajuda dels veïns. Té poca carn, viu de l'arròs i les verdures i només consumeix una part molt petita dels seus vins, que exporta o transforma en aiguardent. És, sens dubte, la lleugeresa de la seva alimentació que ha donat peu a aquesta descripció epigramàtica de València i els valencians:

*La carne es yerba, la yerba es agua,
Los hombres mujeres, las mujeres nada.* ⁽¹⁾

El comte francès, que no s'està de res, hi afegeix: "En general, es troba a les ciutats una població educada i una societat agradable. La gent del camp, no menys dolça, aparentment, té amb tot un caràcter bàrbar que la caracteritza; és venjativa, supersticiosa, i hom hi troba els mateixos rastres, d'origen àrab, que es manifesten entre els habitants de les províncies meridionals d'Espanya" ⁽²⁾. En resum, mala fama, molta mala fama, pel que fa als valencians; i el que l'Alexandre Laborde no va saber mai és que el seu *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne*, aquell que es va imprimir en gran foli, amb un paper excel·lent i amb els caràcters de Bodoni, ha estat un dels llibres més desmuntats que es coneixen: els seus gravats presideixen menjadors il·lustres o consultes de metges arreu del País Valencià, i els propietaris, del contingut de text, no en saben res. Bona venjança aquesta: em quede amb els cromos, que no m'interessa gens ni mica allò que conté.

No és la primera vegada que el País Valencià es reflecteix als llibres de viatges d'autors estrangers; en tenim un bon grapat d'exemples ⁽³⁾. És cert que, al llarg del segle XVIII i XIX, els valencians es dediquen a viatjar, tant a l'estranger -com és el cas de Jorge Juan- com per la península -com ara Francesc Pérez Baier, Cavanilles o Jaume Villanueva ⁽⁴⁾-, i ho fan molt a sovint, tot reflectint allò que troben. És l'època dels viatges literaris, dels periples que menen al coneixement. Visitar, registrar, publicar. Tant té que se'n parle d'història natural com d'investigacions arqueològiques, d'història eclesialstica com de costums: la dèria és recórrer les terres amb la mirada alerta, i escriure, sobretot escriure, d'allò que s'ha observat i que s'ha viscut, amb l'ànim d'arreplegar-ne dades i considerar-ne el seu profit.

És curiós: els viatgers valencians no tenen el miratge romàntic dels viatges exòtics. Ells palesen la cultura de l'escorcoll: en prenen notes i en copien documents, s'enfaden quan no tenen a l'abast obres de consulta per arredonar els comentaris i, alhora, inventarien els seus moviments... La seua cultura viatgera mai tindrà a veure amb el lleure i la curiositat, per què ultrapassa eixos límits. Aquesta tradició esdevindrà en un projecte fascinant i clandestí: la publicació d'un altre text del Laborde, *Itinerario descriptivo de las provincias de España y de sus posesiones en el Mediterráneo... Traducción libre del que publicó en francés Mr. Alexandre Laborde en 1809* (València: Idelfonso Monpié, 1816), la traducció del qual va ser a cura de Jaume Villanueva i l'edició la de la qual va dirigir Mariano de Cabrerizo.

2 Una part del viatge de Jaume i Joaquim Llorenç Villanueva

Jaume Villanueva i Astengo neix a Xàtiva l'any 1765 i mor exiliat a Londres l'any 1824. És germà de Joaquim Llorenç (Xàtiva 1754-Dublín 1837) - conegut teòleg, polític i veritable polemista -, a recer del qual escriurà i publicarà la seua obra cabdal: *El Viage literario a las Iglesias de España*. Tots dos germans exemplifiquen la figura de l'il·lustrat valencià del segle XIX, tant pel que fa a la seua condició d'intel·lectuals com per la seua implicació en els esdeveniments polítics de la seua època. Penseu que tots són eclesiàstics, que els interessa qualsevol tema que tinga caràcter religiós, i que alhora intenten canviar la realitat. No parlem de personatges que no hi participen activament, tot i que Joaquim Llorenç va ser força més assenyalat. Estem dibuixant un perfil de dues personalitats que van estudiar, que van escriure i que van lluitar per les seues idees.

Jaume Villanueva va ingressar a l'Ordre de Predicadors, i va estudiar Teologia al Convent de Sant Domènec de València, el qual és conegut per la seua esplèndida biblioteca: abans de la desamortització servava entre les seues parets, i a tall d'exemple, *Les obres e trobes en llaors de la Verge Maria*. Es va dedicar a la docència fins que, al juny de 1802, rep ordre del Rei, mitjançant el ministre Ceballos, de començar el viatge per copiar, extractar o inventariar els documents que, relatius a la història eclesiàstica, hi pugués consultar a les biblioteques i arxius d'institucions religioses. Aquest va ser el començament del *Viage literario*.

D'altra, Joaquim Llorenç Villanueva és conegut, a les acaballes del XVIII, per ser un defensor de facilitar la lectura de la Bíblia en llengües modernes, i una bona mostra n'és la seua monografia *De la lección de la Sagrada Escritura en lenguas vulgares*⁽⁵⁾. No obstant això, Joaquim Llorenç Villanueva compta, abans de començar el XIX, amb una extensa bibliografia que va des d'obres com ara *De la reverencia con que se debe asistir a Misa, y de las faltas que en esto se cometen*⁽⁶⁾ o *De la obligación de decir Misa con circunspección y pausa*⁽⁷⁾ fins als tretze volums del seu *Año Cristiano de España, que comprende el Martiriologio de cada día, las noticias de las festividades y las vidas de los Santos ...*⁽⁸⁾. És a dir, és un escriptor reconegut i publicat, amb un bon grapat de títols de caire teològic que circulen entre la gent. La seua carrera no deixa de ser meteòrica: "Graduóse en teología, fué Capellán de honor del Ilmo. Sr. D. Felipe Beltrán, Capellán y Predicador de su Magestad, Rector de los Hospitales General, y del de la Pasión de Madrid. Le agradeció el Rey con una Capellanía Doctoral en la Real Capilla de la Encarnación, de donde lo promovió a un Canonato en la Catedral de Cuenca, condecorándole con la Cruz de la Real y distinguida Orden de Carlos III; fué Calificador del Santo Oficio de la Inquisición"⁽⁹⁾. A hores d'ara, diriem que Joaquim Llorenç coneix els cercles de poder i que té un tarannà que li permet desenvolupar-se amb certa tranquil·litat.

Heus ací que Joaquim Llorenç Villanueva planifica una obra que s'havia de titular *De antiquis Hispaniae Ecclesia ritibus*. A aquest treball, s'hi hauria de recollir tot tipus de material que es pugués fer servir per a la realització d'una Història eclesiàstica peninsular, i s'hi devia encabir tot allò que fes

referència a la litúrgia tardorromana, visigòtica i medieval amb la intenció de recuperar certes tradicions perdudes ⁽¹⁰⁾. L'origen de l'empresa té una vessant de recerca intel·lectual, i una altra d'intent de restauració d'elements litúrgics autòctons enfront la imposició, per part de Roma, d'uns altres en excés estranys. Joaquim Llorenç assoleix que el ministre Ceballos, al 1802, se'n faça càrrec de la investigació, amb tot el que comporta: l'empresa ha de tenir un caire oficial, i el Govern assumeix les despeses del viatge i facilitarà l'accés als arxius i biblioteques que puguin ser d'interès. Fins aquí, caldria considerar que es volia projectar un periple d'investigació d'una manera il·lustrada: al llarg del viatge, s'hi pendrà nota de les notícies que siguin importants, i se'n farà un inventari del que s'ha visitat, per tal de realitzar-ne un informe que tindrà difusió pública. La gènesi del projecte respon a unes inquietuts intel·lectuals clares, a una concepció del viatge com a mitjà de coneixement científic, ben lluny de les ambaixades polítiques i dels periples dels religiosos per terres desconegudes més enllà de la mar oceàna. La primera intenció és que Jaume faça una recopilació de materials per a que Joaquim Llorenç pugui realitzar-ne *De antiquis Hispaniae Ecclesia ritibus*, tot i que després el projecte es capgirarà totalment i acabarà d'una altra manera.

Tanmateix Jaume Villanueva és un personatge enigmàtic: no cerca el reconeixement públic com ho fa el Joaquim Llorenç, sembla que es trobe al darrere, com si pogués compartir gran part del tarannà organitzatiu del seu germà gran. Jaume es dedica a l'estudi, a la redacció, a la reflexió; Joaquim Llorenç també ho fa, i de debò, però ho intenta reflectir en projectes, com ara el *Viage literario*. Jaume palesa la vessant de l'investigador ⁽¹¹⁾; Joaquim Llorenç, la del teòric, la de qui pretén fonamentar els arguments i els defén, mitjançant l'oratoría i els escrits, i esdevé diputat a les Corts de Cadis. La vida de tots dos acabà travessada per la Guerra del Francès, el trieni liberal o l'exili.

Doncs bé, a juny de 1802, Jaume Villanueva rep l'ordre del Rei, i se'n va a València, i comença el *Viage*. Aquest l'ocuparà gran part de la seua vida, i mai el veurà publicat de manera sencera. La seua elaboració i publicació es veurà truncada per tot tipus d'afers. I allora continua essent una obra cabdal del XIX ⁽¹²⁾. Hem de fer esment dels seus veritables límits geogràfics: només va realitzar la part que correspon al nostre àmbit lingüístic. Una enumeració dels volums, amb la seua data de publicació, en perfilarà el seu contingut:

T. I-II. València. 1803-04. -- T. III. Sogorb. 1804. -- T. IV. Sogorb, Xàtiva i Peníscola. 1806. -- T. V. Tortosa. 1806. -- T. VI-VII. Vic. 1821. -- T. VIII. Vic i Solsona. 1821. -- T. IX. Solsona, Ager i Urgell. 1821. -- T. X-XI. Urgell. 1821-50. -- T. XII. Urgell i Girona. 1850. -- T. XIII-XIV. Girona. 1850. -- T. XV. Girona i Roda. 1851. -- T. XVI. Lleida. 1851. -- T. XVII. Lleida i Barcelona. 1851. -- T. XVIII. Barcelona. 1851. -- T. XIX. Barcelona i Tarragona. 1851. -- T. XX. Tarragona. 1851. -- T. XXI-XXII. Mallorca. 1851-52.

Els títols no responen a allò que, dins de cada volum, hi podem trobar. Per prendre referència, i pel que fa al quart, podem dir que tracta de Sogorb, de les cartoixes de Vall-de-Crist i Porta-Coeli, del monestir de la Murta, de Sant Jeroni de Cotalba, de la Valldigna, de les col·legiates de Gandia i de Xàtiva, del monestir de Benifassà... De l'interior de la província de Castelló, passa al costat de la ciutat de València, se'n baixa cap al sud, torna a pujar-se'n... Interminable camí, incansable viatger.

Jaume Villanueva viatjà pel Principat, i va recórrer els monestirs de Poblet, Santes Creus, Sant Pere de Roda, Ripoll, Montserrat, Sant Cugat del Vallés... Va investigar els arxius de la catedral de Barcelona, l'Arxiu Reial... Va travessar la frontera per veure, si al Rosselló, hi trobava documents referents a la província eclesiàstica de Catalunya... Tot un periple que finalitza el 12 de març de 1808, quan el ministre Ceballos el rep per escoltar quines han estat les descobertes que ha realitzat. En sis anys ha arreplegat els materials per elaborar els vint primers volums del *Viage* -tot i que la seua publicació es veurà endarrerida sistemàticament-. El dominic no sap que la data de l'entrevista amb el ministre serà decisiva. Als pocs dies, hi esdevé el *Motín de Aranjuez*, el 2 de maig, la invasió francesa. Jaume Villanueva se'n torna a València, i el nomenen prior del convent d'Ontinyent. Però al setembre de 1809, rep

L'encàrrec de continuar les seues investigacions a Sevilla, i se'n va tot pensant que hi haurà calma al sud. Hi arriba el 5 d'octubre, es perd la batalla d'Ocaña, i les tropes napoleòniques invadeixen Andalusia. Pega a fugir, i deixa tots els papers a Sevilla.

Hauran de passar uns mesos per retornar a Andalusia. Al 1810, Joaquim Llorenç és elegit diputat per València a les Corts de Cadis, i rep el manament de viatjar-hi. Jaume l'acompanya. En arribar, Jaume és designat redactor oficial del *Diario de Sesiones*; és a dir, va ser el primer director d'aquest butlletí oficial. Al llarg dels següents temps, s'allibera Sevilla, i torna per recuperar tots els papers que havia deixat feia uns anys: té la sort de trobar-los. I de nou, continua el viatge per les Illes, i al 1814 roman a València.

La retornada de Fernando VII - el Deseado? - és el començament d'una molt mala època per als germans Villanueva: Joaquim Llorenç és processat ⁽¹³⁾, i empresonat. Jaume va rebre de totes bandes: "Restituído a su provincia se suscitó contra su persona una cruel e ingrata persecución, promovida y encarnizadamente sostenida por algunos individuos de su misma orden a quienes ofendían las luces de su compañero y no podían sufrir el distinguido lugar que se había hecho en Cádiz entre los hombres sabios de la nación. Acusábanle por sus ideas liberales, adhesión al nuevo sistema, haber admitido el encargo de redactor del Diario de las Cortes, calumniándole además como irreligioso y enemigo de su propio instituto. No faltaban algunos de su mismo hábito que conociendo a fondo sus ideas moderadas y su piedad, sin rebajar un ápice del justo concepto en que siempre le habían tenido, le defendiesen de tan inicuas imputaciones. En efecto, el capítulo de la provincia dominicana de Aragón, que se celebró el año 1816 le propuso para el grado de maestro en su orden, nombrándole al mismo tiempo su cronista. Mas el superior general, prevenido por sus enemigos, fundado en las mismas calumnias que estos propalaban, se negó a confirmar aquella acta, haciendo pública por medio de la imprenta su determinación, sin darle audiencia, como repetidas veces lo solicitó sumisamente. Este agravio le reparó el mismo rey con un decreto, mandando que se le confiriese el magisterio para que había sido propuesto por su capítulo. Algún día se publicarán los documentos de este ruidoso suceso, en que lucen a la par los fueros de la injusticia y de la ignorancia con los de la inocencia oprimida por sus caritativos hermanos" ⁽¹⁴⁾. El text, sense signar-lo, l'escriu un amic seu a l'exili de Londres, a 1824.

3 La relació de Mariano de Cabrerizo amb Jaume Villanueva

Mariano de Cabrerizo neix a La Vilueña (Saragossa) l'any 1785 i mor a València al 1868. Fill d'una família nombrosa, i humil, se'n va anar de molt menut a Saragossa a treballar com a depenent d'una llibreria, on va conèixer els familiars de l'Arquebisbe Joaquim Company i Soler. Al 1800, aquest darrer és nomenat arquebisbe de València, i Cabrerizo se'n ve cap aquestes terres. Comença a treballar com a aprenent de la casa de relligadors de Beneito, i sembla que a 1809 ha muntat una llibreria al costat del Patriarca ⁽¹⁵⁾.

Mariano de Cabrerizo no serà un simple llibreter, impressor o editor. Aquest personatge va ser clau en la història del llibre valencià del XIX, de igual manera que ho van ser els Salvà. Per fer un resum, s'ha de comentar que ell va tindre el gabinet de lectura més important de València, que va introduir els autors romàntics francesos, que va muntar una xarxa de distribució que arribà a l'Amèrica Llatina, que va guanyar diners, i molts, despenyant la seua tasca editorial i que també va prendre part en els esdeveniments polítics de la seua època, tot arribant a ser empresonat ⁽¹⁶⁾.

Mariano de Cabrerizo ens deixà un llibre de memòries que és necessari per intentar fer un esborrany sencer del món del llibre valencià del XIX. Ens referim a *Memorias de mis vicisitudes políticas desde*

el año 1820 a 1836. (València : Imp. de Cabrerizo, 1854) ⁽¹⁷⁾. Per què? Primer, pels obliats, motivats o no, quan no parla de col·legues com ara la família Salvà; segon, per la descripció que, del seu procés inquisitorial per la tinença i venda de llibres prohibits, en fa; tercer, pel relat de la seua tasca editorial, tot palesant un esperit comercial de manera clara; i en lloc per oferir dades que s'hagueren perdut si ell no les hagués registrat, com és el cas de l'autoria de la traducció del *Itinerario descriptivo*...

El comte Alexandre de Laborde havia publicat *Itinéraire descriptif de l'Espagne, et tableau élémentaire des différentes branches de l'administration et de l'industrie de ce royaume* (París : H. Nicolle : Lenormant, 1808). 6 v. amb mapes. Aquesta obra, a diferència del *Viatge pintoresc...*, és una guia d'ús, que no pas un llibre de luxe, i s'hi intenta reflectir tot allò que puga ser essencial per a un viatger en el moment de visitar l'*Espagne*. És una guia on s'assenyalen dades estadístiques, consells per als curiosos, directrius de com entendre els costums, introduccions històriques, i fins i tot es comenten les bondats, o no, dels caràcters del paisanatge. En resum, és una obra de consulta, adreçada a estrangers, que sembla una *Guia Michelin* del segle XIX.

Mariano de Cabrerizo l'havia llegida, i va pensar que l'estructura, en tant que obra que tractava de tot l'Estat espanyol, era molt interessant. No hi havia cap obra al mercat editorial, i en castellà, que servís de marc generalitzat per a visitar la península. Hi havia guies parcials -*Guia de forasteros...*- i no cap que abastés el conjunt sencer. En principi, és un bon criteri treure al mercat un buit editorial. Més bon criteri encara és pensar que un text estranger cal adaptar-lo a les necessitats del seu públic, i eliminar-ne aquells pasatges que no es troben adequats, tant fa per què siguin polèmics com excessius.

El nostre editor es va estrenar amb *Itinerario descriptivo de las provincias de España y de sus posesiones en el Mediterráneo... Traducción libre del que publicó en francés Mr. Alexandre Laborde en 1809* (València : Idelfonso Monpié, 1816). És a dir, la guia del Laborde va ser el seu primer projecte editorial, i així ho va recordar tota la vida ⁽¹⁸⁾. Dues senyals, però, són interessants per a retindre-les: la data de publicació (1816) i l'expressió "traducción libre".

Jaume Villanueva, en tornar a València, va ser lliurat, millor dit retirat, al convent de les Magdalenes en qualitat de confessor. Ell, el viatger incansable, el que havia estat entre els prohoms de Cadis, el que havia exercit el magisteri en Teologia, el que havia regirat els nostres arxius i les nostres biblioteques, acaba castigat a un convent. Els seus amics, tot sabent l'abast del seu coneixement, pretenen al 1816 retonar-lo a les aules; no entenen com l'enveja pot anul·lar unes capacitats intel·lectuals tan reeixides; i ells, d'una manera agosarada, el proposen al superior general de la província dominicana d'Aragó per a que exercisca el magisteri; el superior general es va negar. Hem de fixar-nos que són al mateix any de la publicació del Laborde, i que la traducció de l'obra mai no va ser signada, que van haver de passar anys per a que Cabrerizo ho confesse públicament ⁽¹⁹⁾. I més interessant encara és saber que el pròleg el va redactar Jaume Villanueva, la qual cosa implica una simbiosi entre erudit i editor difícil de deslligar. El frare, condemnat al silenci de la cella, tornarà a viatjar entre les planes dels llibres, amb la llibertat clandestina que li ofereix el retir i la solitud, amb l'erudició que ha arreplegat al llarg d'anys, amb la complicitat d'un jove, com ara Cabrerizo, el qual coneix el *Viage*, i en sap de projectes i miratges.

Tot i així, cal esbrinar al pròleg del traductor quines han estat els principis bàsics de l'edició: "Alejandro de Laborde, después de haber publicado su viaje pintoresco por la Península, emprendió la descripción de este Itinerario, con el fin de indicar a los que quisiesen viajar por ella las rutas que debían seguir, la calidad de sus caminos y posadas, las distancias de los pueblos, las cosas notables de los principales, añadiendo al fin de cada provincia un resumen de sus producciones, población, fábricas, comercio, judicatura, y demás ramos que pertenecen a su estadística. A los tres tomos de que consta este trabajo, añadió otros dos, en que reuniendo y comparando las noticias particulares de las provincias, formó la general de toda España, analizando su legislación civil y criminal, sus códigos de

comercio, agricultura &c. Y para que nada faltase a su obra, la acompañó con un Atlas de los caminos principales que en ella se describen, al cual preceden los mapas físico y geológico de España, cuya declaración anticipa en un discurso preliminar" ⁽²⁰⁾. L'anàlisi que se'n fa és perfecta: la informació que, dins d'aquestes planes, s'hi pot trobar és molt valuosa, i s'afegeix: "Examinada esta obra con imparcialidad, y sin el espíritu de provincianismo, que se avergüenza de tomar lo bueno de mano estrangera, la he creído muy oportuna para la instrucción de mis compatriotas. No porque la juzgue exenta de defectos, sino porque su plan ofrece el de una geografía práctica española, muy a propósito para los alumnos que se crían en los colegios, y para muchos que ya salieron de ellos" ⁽²¹⁾. És a dir, la guia de viatges es transforma en llibre d'estudi, en un suport de coneixement: no hi ha cap mena de lleure per lleure, cap dèria d'oferir una visió romàntica, per què al rerafons es troba la idea d'aconseguir la instrucció i, no s'oblidem, la de fer el text necessari, la de fer-lo comercial. La il·lustració del saber es combina amb la tasca editorial, la qual té una finalitat ben determinada: vendre exemplars amb l'estratègia d'omplir buits de mercat ⁽²²⁾. I es remata la feina amb aquesta aseveració: "que en esta obra se consigue el deseado objeto de instruir sin fastidio, y deleitar con utilidad" ⁽²³⁾.

Allò que és important, el que defineix el projecte, ix en explicar quina ha estat la *traducció lliure*:

1.- "Confieso que esto no se lograría con la versión literal de la obra francesa... es muy larga, y detenida más de lo que hemos menester, y en muchos casos se entretiene en descripciones minuciosas, que el autor pudo creer necesarias para que los franceses, a quienes dirigía su trabajo, conociesen bien los usos y costumbres de España" ⁽²⁴⁾. Aquests pasatges es consideren innecessaris, i desapareixen de la versió.

2.- "La misma suerte, y por la misma causa, han tenido las prolijas relaciones que hace de nuestras fiestas populares y aún religiosas, en que acaso pudo ser movida la pluma del deseo de ridiculizarlos..." I és el moment de denunciar que hi ha tradicions estrangeres tan bàrbares com les que s'hi indiquen. "Creo que Mr. Laborde se halla exento de este vicio, y España tiene motivo para agradecerle el esmero con que se dedicó a trabajar en ella aunque fuese con el fin de ilustrar a sus paisanos, y con la desgracia de no haber atinado siempre con la verdad" ⁽²⁵⁾. S'ha de pensar que feia poc de la Guerra del Francès, i se n'ha de remarcar l'objectivitat amb la qual es tracta el conjunt de l'obra. Tot i que pugua ser parcial, el contingut general té importància.

3.- La continuació del pròleg respon a una estratègia: una a Deu, una altra al Diable. "Así que mientras un español muere sin atreverse a publicar un libro que hace 20 años que está retocando, el francés publicará mañana lo que ayer pensó y hoy escribe... A esta ligereza y prisa, o precipitación nacional, más bien que no a ignorancia, deben atribuirse las innumerables equivocaciones históricas y geográficas en que incurrió el autor del *Itinerario*, las cuales se han corregido sin indicar los yerros, porque esto sería cosa muy molesta a los lectores, y sobre molesta inútil. Por lo mismo omito la muestra que había resuelto dar aquí de dichas equivocaciones, presentando las que comete en la primera provincia que describe, que es la de Cataluña" ⁽²⁶⁾. Jaume Villanueva havia publicat els primers volums del *Viage*, entre els quals hi trobem el de Tortosa. Ell havia viatjat per tot el Principat, de tal manera que reconeixia els camins i les dades, a més d'haver dedicat molta part del seu temps a l'estudi de documents històrics que el van permetre la rectificació d'incongruències. En resum, no cal indicar-ne les errades, que havien de ser nombroses, per tal de re-redactar un text que no sol·licités la lectura entrebancada pels comentaris i notes a peu de pàgina. La traducció lliure es palesa com un tot homogeni, lluny de les precisions escaients en un discurs erudit. L'obra que es publica té un públic diferent al científic, i no es tracta de realitzar una edició acurada de l'original: la traducció ha de presentar un conjunt de dades la redacció de les quals siga de profit per a un extracte general de la població, el qual no utilitza, ni demana, les indicacions que figuren a peu de pàgina com a mitjà de coneixement. El lector final vol contemplar un mosaic, que no un relat fragmentari, on les tesselles són les joies de l'investigador, per què demostren el bagatge de lectures que l'empenyen a considerar la necessitat d'apostillar sense límits una obra aliena.

4.- "También he separado... [los] códigos de comercio y agricultura, y de la estadística general de España; lo cual he creído a propósito omitir, ya porque en ellos se repiten las mismas ideas y noticias que se han dado en la obra, ya porque visto lo mucho que creemos debe corregirse en estos puntos, me ha parecido que será más fácil que lo haga de nuevo quien tuviere aptitudes para ello" ⁽²⁷⁾. El criteri editorial resta clar: la repetició no té trellat; el criteri erudit no permet dubtes: les dades no són correctes, no hi ha cap intenció d'esmenar-les, i es considera que és treball dels especialistes en la matèria. Es busca un producte fiable i amb una lectura lineal.

5.- Per acabar-ho d'arrodonir, s'assenyala que l'Atlas que acompanya l'obra no és precís: "he procurado grabarlo de nuevo con esmero, valiéndome de profesores hábiles e inteligentes; y el mérito que en esta parte haya contraído, lo dejo al juicio del que examine las láminas una a una, y quiera compararlas con las de Mr. Laborde" ⁽²⁸⁾. La utilitat de la guia fa que la part cartogràfica siga publicada amb la major cura possible: una obra de consulta geogràfica no té cabuda sense un bon aparell de mapes.

Hi ha, per tant, dos diferents tipus criteris: d'un costat, els de retall, ja siguen fragments inútils, polèmics o imprecisos; i d'altre, els de correcció de dades que no han estat contrastades. La traducció es palesa com una adaptació de l'estructura original, tot pensant que cal reelaborar les dades per treure'n una obra nova que servei l'interès de l'audiència, i aquesta idea menarà tots els esforços: si Laborde havia adreçat el seu text als viatgers estrangers, sobretot als francesos, ells van pensar en un públic autòcton. I ho van encertar. L' *Itinerario...* va ser un èxit de vendes. La simbiosi entre erudit i editor va produir els resultats esperats. Cabrerizo, per estrenar-se en el món editorial, tria una obra que feia molt poc de temps que s'havia publicat, i aposta per ella sense necessitat de recórrer a un valor segur, com ara un clàssic, i el seu tarannà agosarat el porta a buscar un traductor clandestí.

Cabrerizo només podia conèixer una persona capaç de respondre a les qüestions que es plantejaven. L'erudit Jaume Villanueva i Astengo havia viatjat pel País Valencià, pel Principat, per les Illes, per Andalusia; havia consultat obres i registrat documents. El dominic sabia que significava un viatge, que implicava una recerca, i ofería un plus inestimable: mai no defugia de llegir un llibre, de criticar-lo i d'establir-ne, a partir de les premisses que obtenia, quins paràmetres havien de perfilar-se. L'editor Cabrerizo sap del comerç dels llibres, tot i que a aquesta època intueix els guanys, i aposta per una solució ben reeixida: el text de Laborde té una estructura prou correcta i, alhora, cal adaptar-lo als gustos del públic. És el seu primer projecte i no és d'estranyar que es deixi menar pels consells de Villanueva. Cabrerizo tria l'obra i el traductor, que no és poc, i encerta. A hores d'ara, pot semblar ingenu plantejar aquesta conclusió, però la gosadia de tots dos mereix un homenatge: el xativí va acceptar el repte de vessar el text francès de forma clandestina en un moment clau de la seua vida -mai no va voler signar-lo i no figura la seua autoria enlloc, excepció feta de les memòries de Cabrerizo-; l'editor va tindre el seu primer èxit de vendes, el qual inaugura una carrera plena de best-sellers. Cabrerizo no oblidà mai el gest de Villanueva, i fa un suggeriment saborós: "Mi primer ensayo fue la traducción del *Itinerario descriptivo de España...* Esta obra obtuvo un resultado feliz... No contribuyó poco a aquel lo correcto de la traducción, obra del sabio y modesto P. Fr. Jaime Villanueva. El prólogo del traductor español es un trozo de elegancia y pureza de nuestro idioma" ⁽²⁹⁾. El dominic en feu l'adaptació i Cabrerizo trobà la persona adequada, per què sembla que és el xativí qui enuncia els criteris, qui pren les decisions oportunes, en el moment d'incloure o excloure. Al remat, tot va concloure en una simbiosi perfecta.

4 Fernando VII i el Laborde

Els germans Villanueva s'exilien a Londres al 1824. Poc de temps abans, el trieni liberal havia significat la secularització de Jaume i l'eixida de Joaquim Llorenç de la presó. Jaume es dedicà a la publicació del *Viage*. Joaquim Llorenç tornà a la política, i a les seues, fins que, després de defensar la polí-

tica religiosa a les Corts, se'n va a Roma, en qualitat d'ambaixador i, com sempre, acompanyat del seu germà, per tal de reafirmar-ne les competències episcopals, les d'aquestes terres, enfront el poder vaticà. No va ser rebut. Els Cent Mil Fills de Sant Lluís van significar l'exili.

Mariano de Cabrerizo també decideix d'intervenir en els afers polítics, i pateix persecucions, presó i exili. Després de passar de tot entre 1824 i 1825, torna a casa i, en arribar-hi, l'exili. Se'n va a Barcelona, i travessa la frontera: visita des de Perpinyà fins a París. Per obligació, viatja i aprofita el temps: llegeix la literatura romàntica francesa, de la qual serà un dels introductors a la península i l'Amèrica llatina.

Cabrerizo torna a València a 1827, i Fernando VII - El Indeseable?- hi arriba, tot intentant de sufocar un alçament a Tarragona. El rei sortí sobtосament de l'Escorial, amb la companyia del ministre Calomarde, sense tenir-ne cap tipus de mapes o plànols que es pogueren emprar - no és cap acudit, encara que ho sembla per recordar oblitats oficials dels nostres temps-. Calomarde coneix el nostre editor, i li demana que es presente a Palau. Cabrerizo no ho dubta: hi compareix i rep el següent encàrrec: "Sé que usted es la persona más capaz para proporcionar en breve tiempo a S.M. un mapa itinerario para la ruta que se le indicará a V., y que reuna también la comodidad y fácil manejo" ⁽³⁰⁾. L'editor se'n recorda que no ha llançat les planxes del Laborde: "formé con los mapas como una especie de cartera inglesa, que podía llevar el Rey en el bolsillo, acompañados de una descripción impresa del camino y pueblos inmediatos" ⁽³¹⁾. Sembla que el gest es va considerar generós: "... de ello se habló mucho en los altos círculos de Valencia, encareciendo mi gusto en esta parte... a pesar de las repetidas instancias que se me hicieron, a las cuales contesté: "Me doy por satisfecho y honrado en haber complacido a S.M." Me ofrecieron nombrarme librero de Cámara y tampoco lo acepté..." ⁽³²⁾. Tanmateix, el millor colofó a aquesta història el redacta Serrano Morales: "Desde aquella época hasta la muerte de Fernando VII, ocupose Cabrerizo únicamente en sus publicaciones como editor y en los asuntos de su librería..." ⁽³³⁾. El Laborde havia estat un èxit, i sembla que la seua utilitat va superar els límits d'allò que és raonable: serveix per sufocar una rebel·lió i per refermar l'autoestima d'un editor en fer-li la catifa a un sobirà.

Cabrerizo és un monàrquic constitucional, més monàrquic que no constitucional. Jaume Villanueva va morir exiliat a Londres. No sabem quina gràcia li hagués fet aquest episodi.

Notes

(1) Vegeu Alexandre de Laborde. *Viatge pintoresc i històric: El País Valencià i les Illes Balears*. (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1975). p. 125. Aquesta edició només recull les parts que el viatger francès va redactar del Principat, el País Valencià i les Illes, i la citació completa de l'obra original és *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne*. (París: Imp. Pierre Didot, 1806-1820), 2v. en 4 t.

(2) Vegeu Alexandre de Laborde. *Viatge pintoresc i històric: El País Valencià i les Illes Balears*. (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1975). p. 130

(3) Vegeu, per exemple, Daniel Sala *Viajeros Franceses por la Valencia del siglo XVII*. (València: Ajuntament, 1999). 270 p.

(4) Vegeu Antonio Mestre "Pérez Bayer: un viajero de la Ilustración" dins Francesc Pérez Baier. *Viajes literarios*. (València: Generalitat: Diputació, 1998). p. 9 i següents. Antonio Mestre, de tots els viatgers valencians, en fa un repàs. Pel que fa als viatges a l'Espanya del segle XVIII, vegeu Maurizio Fabbri. "Literatura de viajes" dins *Historia literaria de España en el siglo XVIII*. (Madrid: ed. Trotta: CSIC, 1996). p. 407-419.

(5) València: Benito Monfort, 1791. A un annex, hi inclou els fragments en català de la *Biblia* que va trobar a la biblioteca particular de Pérez Baier, els quals va reproduir íntegrament el Marià Aguiló i Fuster al número 1 del *Catálogo de obras escritas en catalán desde 1474 hasta 1860*. (Madrid: Sucesores de Rivadeneyra, 1923).

(6) Madrid: Imprenta Real, 1791.

(7) Madrid: Imprenta Real, 1788.

(8) Madrid: Imprenta Real, 1791-1799.

- (9) Aquesta és part de la biografia que Just-Pastor Fuster feu del Joaquim Llorenç. Vegeu *Biblioteca Valenciana* (València : Idelfonso Monpié, 1830). v. 2., p. 307.
- (10) Un bon resum de la gènesi i gestió d'aquesta obra el trobareu a Ana María Sánchez Díaz. "El Viaje Literario a las Iglesias de España : una empresa literaria de los hermanos Villanueva en la primera mitad del siglo XIX". *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Contemporánea*. (1986). nº 5, p. 47-67.
- (11) Aquesta imatge de monjo silent troba suport en un suposat invent del dominic xativí: ell va inventar el llibre de paper de fumar, i segons diuen no era un fumador. Els camins del Senyor són inescrutables, i el nostre Jaume sense cobrar els royalties!!!
- (12) Bona mostra d'això és la reimpressió facsimil de Menorca en el "*Viage literario a las iglesias de España*" (Ciudadella de Menorca : Nura, 1995) o *Índex codicològic del "Viage literario" de Jaume Villanueva* de l' Ignasi M. Puig i Ferreté i la M. Assumpta Giner Molina (Barcelona : Institut d'Estudis Catalans, 1998) 208 p. (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 49). És una pena que l'estudi de l'Emilio Soler Pascual *Viaje político y literario de los hermanos Villanueva* no es pugués publicar per una fallida de l'editorial. Esperem que aparega el més aviat possible.
- (13) Qui vullga conèixer la vida de Joaquim Llorenç Villanueva ha de consultar els seus treballs autobiogràfics: Vida literaria de *Don Joaquín Lorenzo Villanueva: ó Memoria de sus escritos y de sus opiniones eclesiásticas y políticas, y de algunos sucesos notables de su tiempo ...* (Londres : Se vende en casa de los ss. Dulau y Compania[sic] : y Treuttel y Wurtz, 1825) y *Mi viaje a las Cortes* (Madrid : en la Imprenta Nacional , 1860). Hi ha una edició facsimil de la primera obra, amb un bon estudi preliminar de Germán Ramírez Aledón, feta a (Alacant : Instituto Juan Gil Albert, 1996). De la segona, el mateix estudiós n'ha feta una altra a (València : Diputació, 1998).
- (14) Vegeu "Necrológica". *Ocios de españoles emigrados*. (1824) noviembre, p. 378.
- (15) Vegeu les dades que ofereix Serrano Morales. *Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia desde la introducción del arte tipográfico en España hasta el 1868*. (València : Imp. Federico Doménch, 1898-1899) p. 64. D'aquesta obra indispensable, les llibreries París-València en fan constants reedicions facsimils.
- (16) Francesc Almela i Vives va escriure una obra cabdal per entendre aquest personatge: *El editor Don Mariano de Caberizo*. (Madrid : CSIC, 1949).
- (17) Hi ha una reimpressió facsimil feta a (Alacant : Asociación Provincial de Libreros, 1996).
- (18) Vegeu *Memorias de mis vicisitudes políticas desde el año 1820 a 1836*. (València : Imp. de Cabrerizo, 1854), p. XIV-XV.
- (19) Vegeu *Memorias de mis vicisitudes políticas desde el año 1820 a 1836*. (València : Imp. de Cabrerizo, 1854), p.XV
- (20) Vegeu "Prólogo" dins Alexandre Laborde. *Itinerario descriptivo de las provincias de España... 2 ed.* (Valencia : Cabrerizo, 1826) p. VIII-IX. Citem la reproducció del pròleg que es fa a la segona edició del *Itinerario...* per què hi ha una edició facsimil de la Llibreria París-València feta a 1980 i per què en reproduceix fidelment el de la primera.
- (21) Vegeu "Prólogo" dins Alexandre Laborde. *Itinerario descriptivo de las provincias de España... 2 ed.* (Valencia : Cabrerizo, 1826) p. IX.
- (22) El caràcter comercial de les edicions és un tema que va preocupar molt a Jaume Villanueva, sobretot des del punt de vista de la ineficàcia dels editors espanyols: "Es cosa que no acabo de entender. Andan con cien ojos los ricos buscando arbitrios y maneras cómo aumentar sus caudales, ven que los venecianos, por ejemplo, imprimen y reimprimen sin cesar obras voluminosas que compra toda Europa y con cuyo producto enriquecen sus casas; y, sin embargo, no hay entre nosotros quién se dedique a estas especulaciones... Vergenza es que el romano... haya reimpresso la colección de Concilios del Cardenal Aguirre, y con lo que era y es nuestro, nos esté sacando el dinero si lo queremos leer". Citat per Felip Mateu i Llopis. El "*Viaje Literario" del P. Villanueva y las Iglesias de Cataluña*. (Barcelona : Imp. Elzeverina y Lib. Camí, 1947). p. 10.
- (23) Vegeu "Prólogo" dins Alexandre Laborde. *Itinerario descriptivo de las provincias de España... 2 ed.* (Valencia : Cabrerizo, 1826) p. X.
- (24) Vegeu "Prólogo" dins Alexandre Laborde. *Itinerario descriptivo de las provincias de España... 2 ed.* (Valencia : Cabrerizo, 1826) p. X.
- (25) Vegeu "Prólogo" dins Alexandre Laborde. *Itinerario descriptivo de las provincias de España... 2 ed.* (Valencia : Cabrerizo, 1826) p. X-XI.
- (26) Vegeu "Prólogo" dins Alexandre Laborde. *Itinerario descriptivo de las provincias de España... 2 ed.* (Valencia : Cabrerizo, 1826) p. XII

(27) Vegeu "Prólogo" dins Alexandre Laborde. *Itinerario descriptivo de las provincias de España...* 2 ed. (Valencia : Cabrerizo, 1826) p. XII-XIII.

(28) Vegeu "Prólogo" dins Alexandre Laborde. *Itinerario descriptivo de las provincias de España...* 2 ed. (Valencia : Cabrerizo, 1826) p. XIII.

(29) Vegeu *Memorias de mis vicisitudes políticas desde el año 1820 a 1836*. (València : Imp. de Cabrerizo, 1854), p. XIV-XV

(30) Tot aquest relat es pot trobar a l'article que Serrano Morales li dedica a Cabrerizo a *Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia desde la introducción del arte tipográfico en España hasta el 1868*. (València : Imp. Federico Doménch, 1898-1899) p. 65-66.

(31) Vegeu *Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia desde la introducción del arte tipográfico en España hasta el 1868*. (València : Imp. Federico Doménch, 1898-1899) p. 66.

(32) Vegeu *Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia desde la introducción del arte tipográfico en España hasta el 1868*. (València : Imp. Federico Doménch, 1898-1899) p. 66.

(33) Vegeu *Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia desde la introducción del arte tipográfico en España hasta el 1868*. (València : Imp. Federico Doménch, 1898-1899) p. 66.

↙

